

D. LUYTEN, *Het corporatisme in België. Ontwikkeling en transformaties van het corporatisme als ideologisch en politiek sociaal verschijnsel. (1886-1944)*. VUB, 1992, Promotor: E. Witte

Het corporatisme, dat in Europa zijn grote bloeiperiode kende in het interbellum, was ook in België een ideologie die velen kon bekoren, zeker in de jaren dertig. De corporatieve traditie was echter veel ouder. Men vindt er sporen van terug vanaf het laatste kwart van de negentiende eeuw.

Het corporatisme was een begrip dat vele ladingen dekte. Met enige overdrijving kan gesteld worden dat elke groep aan het corporatisme een specifieke invulling gaf. Een eerste stap in het onderzoek was de ordening van deze chaos: welke varianten van het corporatisme waren er ? Hoe zag het corporatisme er precies uit ? Welke nuances waren van belang ? Was het corporatisme de voorbode van de overlegeconomie ?

Een tweede fase van het onderzoek was de verklaring van deze specifieke invullingen van het corporatisme. Daarvoor diende gepeild te worden naar de maatschappelijke betekenis van elke vorm van corporatisme. Om dat te kunnen doen is het noodzakelijk de ideologie te verbinden met economische, sociale en politieke verschuivingen, zoals de politieke sociologen van de school van het neo-corporatisme hebben aangetoond.

Uitgangspunt van de analyse was de politieke en sociale democratisering die zich voltrok tussen 1918 en 1922. Het politieke en het maatschappelijke krachtenveld werd fundamenteel gewijzigd door de invoering van het enkelvoudig algemeen stemrecht (EAS), de schrapping van art. 310 uit het strafwetboek dat de uitoefening van het recht om te staken aan banden gelegd had en de syndicale erkenning op sectorieel vlak door de instelling van enkele paritaire comités. Een deel van de conservatieven heeft deze democratisering nooit aanvaard. Zij zochten- en vonden- in het corporatisme een strategie om de invloed van de arbeidersbeweging uit te schakelen of te temperen.

De meest drastische oplossing was het autoritaire politieke corporatisme. Hierin werd het parlement, verkozen op basis van het EAS vervangen door corporatieve kamers, waarin de arbeidersklasse politiek geminoriseerd werd. Meestal werd dit gekoppeld aan de versterking van de macht van het executief. Deze vorm van corporatisme treffen we aan bij bepaalde liberalen, maar vooral bij de katholieken. De "reactionaire katholieken" die opereerden aan de rand van de katholieke partij (Georges Legrand bv.) waren de

inspiratoren van dit autoritaire politieke corporatisme. Het gedachtegoed drong echter ook door tot de Federatie van Kringen, waar vooral Paul Crokaert met het autoritaire corporatisme probeerde de middenstand te bekoren. De machtsverhoudingen waren in de jaren dertig echter niet van die aard dat dergelijke plannen kans op slagen hadden. Niet alle leiders van de Federatie van Kringen waren gewonnen voor een breuk met het parlementaire regime. Bovendien was het verzet van de arbeidersbeweging – zowel van de socialistische als van de christelijke – nog te sterk. Tenslotte ontpopte de liberale partij zich als een principieel verdediger van de verruimde parlementaire democratie. Toch werd het politiek corporatisme niet helemaal afgeschreven. Er bestond een consensus over de wenselijkheid van een systeem dat zou toelaten de drukkingsgroepen rechtstreeks bij het politieke beleid te betrekken door een stelsel van adviserende corporatieve raden naast regering en parlement. De vakbeweging hoopte op die manier rechtstreeks toegang te hebben tot de politieke besluitvorming. Bepaalde patronale vertegenwoordigers beschouwden een economische raad zonder syndicale component dan weer als een tegengewicht voor het EAS.

Een stelsel van “raden van bijstand”, uitgewerkt door de liberale hoogleraar Herbert Speyer werd opgenomen in de aanbevelingen van het *Studiecentrum voor de hervorming van de staat*. Deze raden, waarin zowel vakbonden als patronale organisaties vertegenwoordigd waren zouden een groot deel van de besluitvorming over het sociaal-economisch beleid naar zich toetrekken, zonder de soevereiniteit van het parlement verkozen op basis van het EAS in het gedrang te brengen.

In de tweede helft van de jaren dertig werd het politiek corporatisme naar de achtergrond verdrongen ten voordele van het sociaal-economisch corporatisme, ook bedrijfsorganisatie genoemd. Het had zowel in patronale als in syndicale kringen aanhangers. Aan werkgeverszijde waren de katholieke patroonsorganisaties (Landelijk Algemeen Christelijk Verbond van Werkgevers (LACVW) en de *Association des Patrons et Ingénieurs Catholiques* (APIC) de grote voortrekkers. Ondanks de niet geringe verschillen streefden ze beide

dezelfde doelstelling na nl. de handhaving van de sociale vrede en een zekere ordening van de economie zonder rechtstreekse staatssenskomst. Het LACVW was van oordeel dat een autoritair corporatisme naar Italiaans model hiervoor het beste middel was, terwijl APIC ervoor pleitte de vakbonden de rechtspersoonlijkheid op te dringen zodat de vredesplicht vervat in de CAO juridisch afdwingbaar werd. Voor de katholieke patroons was het corporatisme eveneens een antwoord op de sociale, maar tevens op de politieke democratisering. De sociale vrede bleef gehandhaafd en het corporatieve circuit zou de besluitvorming over sociaal-economische materies grotendeels onttrekken aan het parlement.

Toch had het corporatisme ook aanhangers aan syndicale zijde, maar het begrip werd anders ingevuld. Het ACV was voorstander van waterdichte sancties voor de sociale vrede door aan de vakbonden de rechtspersoonlijkheid te verlenen, maar koppelde hieraan een radicaal pleidooi voor economische medezeggenschap voor de vakbonden op paritaire basis op het niveau van de sector.

Ook de socialistische vakbond was, na enige aarzeling gewonnen voor een beperkte bedrijfsorganisatie die het recht om te staken niet op de helling zette.

Zowel voor het ACV als voor de Syndicale Kommissie /Belgisch Vakverbond verklaart een ideologisch element de optie voor het corporatisme. Bij het ACV waren klassenverzoening en corporatisme de hoeksteen van de syndicale doctrine sedert het einde van de XIXe eeuw. Bij de socialistische concurrent speelde het demanisme een sleutelrol bij de penetratie van het corporatieve gedachtegoed. Nochtans moeten in beide gevallen structurele elementen eveneens in rekening gebracht worden: de vakbonden hoopten dat de bedrijfsorganisatie hun macht kon uitbreiden tot het economische en het politieke terrein. Het economisch adviesrecht via de economische raden was een argument dat bij menig socialistisch vakbondsleider het verzet tegen het corporatisme deed wegebben. Bovendien was de bedrijfsorganisatie de consecratie van de

overlegstrategie die bij de socialistische vakbond, zeker bij de grote centrales, de voorkeur genoot boven de staking.

De campagne voor het corporatisme zorgde ervoor dat het vanaf 1935 in de regeringsprogramma's opgenomen werd. De resultaten bleven beperkt. Het verzet van het patronaat uit de traditionele economische sectoren, waarvan het CCI de spreekbuis was, zorgde ervoor dat een compromis over het corporatisme geen kans kreeg. Toch toont de oorlogsperiode aan dat het debat uit de jaren dertig de geesten diepgaand beïnvloed had.

Met de Duitse bezetting meenden velen dat de parlementaire democratie ten dode opgeschreven was. In die context werden blauwdrukken opgesteld om het Belgisch politiek systeem aan te passen. Het politiek corporatisme stond hierin centraal. Het meest markante en het meest doordachte plan was de nieuwe grondwet die Henri Velge, juridisch adviseur van APIC in 1940 in opdracht van het Hof opstelde. Deze constitutie vertrok van christelijke in plaats van liberale principes en het corporatisme was er het sluitstuk van. Het parlement zou gerecrueteerd worden op corporatieve basis en veel van zijn invloed verliezen ten voordele van de koning. De basis van het geheel was een sociaal-economisch corporatisme dat sterk verwant was met het Italiaans fascisme. Het vertrok van eenheidsorganisaties. De syndicale unie die toen in opbouw was en zou leiden tot de Unie van Hand en Geestesarbeiders was er één van.

Deze zwenking naar het autoritaire politieke corporatisme kan verklaard worden door de wijziging van de politieke krachtsverhoudingen. Nu de parlementaire democratie het pleit definitief verloren leek te hebben tegen de Nieuwe Orde en de arbeidersbeweging uitgeschakeld was, moest er niet meer naar een compromis gestreefd worden zoals in de jaren dertig.

De gewijzigde politieke context beïnvloedde ook de invulling van het sociaal-economisch corporatisme. Het corporatisme dat Velge in

1940 en begin 1941 verdedigde had nog maar weinig gemeen met de bedrijfsorganisatie van APIC uit de jaren dertig. Ook de Vlaamse katholieke patroons pasten hun doctrine aan. De Nieuwe Orde-inslag was meer uitgesproken en het politiek corporatisme kreeg meer nadruk.

Aan syndicale zijde dook het corporatisme op in het kader van de onderhandelingen over de eenheidsvakbond. De voortrekkers van het nieuwe BVV beriepen zich op de bedrijfsorganisatie uit de jaren dertig om een autoritair corporatisme met nazistische inslag te verdedigen dat niets gemeen had met het corporatieve programma uit de jaren dertig. Zij zochten een verantwoording waar er geen te vinden was voor hun onvoorwaardelijke collaboratie.

Het ACV verliet het programma van bedrijfsorganisatie voor een autoritair corporatisme met een strafrechtelijk verbod van staking en lock-out en een arbeidsmagistratuur, uitgewerkt in het corporatief manifest dat de Vlaamse katholieke patronale leider René Goris in augustus 1940 opstelde. Deze principes werden onderschreven door A. Cool, één van de grootste voorstanders van deelname aan de eenheidsvakbond. Maar ook zijn opponent Henri Pauwels kon zich akkoord verklaren met een stelsel van collectieve arbeidsverhoudingen waarin het stakingsrecht onbestaande zou zijn. Toch is er, ondanks de grote verschillen, continuïteit met de opvattingen uit de jaren dertig. We mogen niet uit het oog verliezen dat er toen naast het minimalistische programma van bedrijfsorganisatie nog een meer radicale corporatieve stroming bestond die alleen genoeg nam met een organisch-corporatieve christelijke maatschappij zonder klassenstrijd. Deze stroming kon zich slechts sporadisch en vaak impliciet manifesteren. Met een dergelijk programma zou het immers onmogelijk zijn leden en militanten te enthousiasmeren. Tijdens de bezetting waren niet alleen de politieke machtsverhoudingen zodanig geëvolueerd dat het autoritaire corporatisme kans op slagen kreeg, de legitimering tegenover de arbeiders viel eveneens weg. In die context kon het radicale corporatisme dat in de jaren dertig een sluimerend bestaan leidde dominant worden.

Deze plannen stuitten op het veto van de bezetter die, samen met de secretarissen-generaal een nazistisch geïnspireerd corporatief stelsel invoerde met de comités van sociale experts, de warencentrales (september 1940) en de groepen (februari 1941). De warencentrales en de groepen waren kopieën van de in Nazi-Duitsland bestaande economische organisatiestructuur. De warencentrales verdeelden de grondstoffen, de groepen waren publiekrechtelijke patronale eenheidsorganisaties. De werkgevers speelden via hun federaties een sleutelrol in beide organen.

Een pragmatisch-economische overweging lag aan de basis van deze beslissing. Warencentrales en groepen zouden een sleutelrol spelen in de leiding van de oorlogseconomie. Het kwam erop aan deze organen in handen van de Belgische zakenwereld te houden niet om, zoals het Galopin-comité na de oorlog argumenteerde, de leveringen aan Duitsland te beperken en ervoor te zorgen dat de voedselbevoorrading gehandhaafd bleef, wel om het productieapparaat intact door de oorlog te loodsen en de concurrentiepositie van de Belgische economie te behouden. De analyse van het beleid in vier sectoren bevestigt deze stelling. In de textiel en de bouw, twee takken die grotendeels ontsnapten aan de controle van de holdings bestond weinig terughoudendheid om te leveren aan Duitsland, ook als dat medewerking aan de oorlogsproductie impliceerde.

In de mijnen en de metaalsector lagen de kaarten anders. Aanvankelijk werd geprobeerd om in ruil voor export voedsel te verkrijgen. Dat bleek snel een illusie en het was vlug duidelijk dat de warencentrales geen reële macht hadden en de economische uitputting van het land groter werd naarmate de oorlog vorderde. Toch werkten de patroons nog mee aan de uitbouw van de nazistische groepen (voorjaar 1941). Ook hier gaf een economische overweging de doorslag. Alexandre Galopin, gouverneur van de Société Générale, daarin gevolgd door het CCI, was vooral bekommerd om het behoud van de "economische structuur", d.w.z., export van half-fabricaten en kolen aan een lage prijs. Galopin vreesde dat de Duitsers de Belgische economie zouden integreren in de hunne, wat een aanpassing van het prijsniveau impliceerde. Hierdoor kwam de

concurrentiepositie van de Belgische economie in het gedrang en bestond het risico dat een deel van het kapitaal van de holdings verloren ging. Om dit te vermijden moesten de Belgische industriëlen de leiding nemen van de groepen, want die zouden betrokken worden bij de implementatie van de economische politiek. Aan de vrijwaring van de economische structuur heeft de medewerking aan de Duitse bedrijfsorganisatie ongetwijfeld een essentiële bijdrage geleverd. De hoofdgroep mijnen kon alle exploitaties openhouden, maar niet beletten dat een steeds groter deel van de produktie de bezetter ten goede kwam, die er te weinig voor betaalde. De prijs van deze politiek was de financiële uitputting van de ondernemingen. De hoofdgroep kon de kosten ervan gedeeltelijk afwentelen op de binnenlandse consument, de arbeiders en de staat.

In de metaalsector stond het behoud van de concurrentiekracht eveneens centraal. De hoofdgroep metaalverwerkende nijverheid opteerde resoluut voor de modernisering van het produktieapparaat. Mede dank zij de Duitse bestellingen, die noopten tot specialisatie kon van de noodzakelijke aanpassing van de procédés werk gemaakt worden.

Ondanks het feit dat met de ervaringen uit de jaren dertig weinig rekening gehouden werd, is de oorlog betekenisvol geweest voor de ontwikkeling van het corporatisme, vooral aan patronale zijde. De nazistische politiek bevoordeelde de werkgevers tegenover de arbeiders. De werkgeversorganisaties kwamen door de medewerking aan de Duitse bedrijfsorganisatie versterkt uit de oorlog.

Vanaf de herfst van 1941 werd het duidelijk dat rekening moest gehouden worden met een volledige of gedeeltelijke restauratie van de democratie. In die context werden nieuwe plannen opgesteld voor de voorbereiding van de na-oorlog waarin het corporatisme uit de jaren dertig opnieuw opdook.

Het politiek corporatisme kreeg een minder autoritair cachet dan in het begin van de oorlog en het sociaal - economisch corporatisme kwam meer op de voorgrond. De socialistische vakbond hernam



haar vooroorlogse programma van bedrijfsorganisatie terwijl het ACV nog lang vasthield aan het autoritaire corporatisme uit 1940.

Bij het patronaat stonden twee fracties tegenover elkaar. De conservatieve vleugel, het mijnpatronaat en de Société Générale, was niet bereid om concessies te doen aan de vakbonden of bindende engagementen aan te gaan over de na-oorlogse loonpolitiek en arbeidsverhoudingen. Ze wilden de Duitse bedrijfsorganisatie continueren om op die manier hun overwicht te behouden. Galopin pleitte zelfs voor een "trêve sociale" van een drietal jaren met een stakingsverbod en een arbeidsmagistratuur, om te vermijden dat de arbeidersbeweging onmiddellijk na de oorlog, op een moment dat ze sterk stond concessies zou afdwingen bij de onderhandelingen over de bedrijfsorganisatie.

De modernistische fractie van het patronaat rond Léon Bekaert oordeelde dat het aangewezen was om met de vakbonden voor het einde van de oorlog een akkoord af te sluiten over nieuwe sociale verhoudingen, gebaseerd op stijgende koopkracht en sociale zekerheid. Het corporatisme was een integrerend onderdeel van dit "fordistisch" compromis. Het moest ervoor zorgen dat, door garanties in te bouwen voor de sociale vrede, de toename van de koopkracht gelijke tred hield met de stijging van de produktiviteit. In dit kader moet ook de betekenis van het sociaal pact genuanceerd worden. Het was geen definitieve schets van een nieuw sociaal systeem, maar een overgangsprogramma dat de radicalisering van de arbeidersbeweging moest afremmen. Later kon onderhandeld worden over een definitieve bedrijfsorganisatie met waterdichte garanties voor de naleving van de CAO's.

De tegenstelling tussen de modernistische en de traditionalistische fractie van het patronaat had vooral een economisch substraat, net zoals in de jaren dertig. De Generale en de mijnen zwoeren bij export aan lage prijzen. In die economistische visie was geen plaats voor stijging van lonen en sociale voordelen. Het was dan ook volkomen logisch dat ze zich sterk verzetten tegen het sociaal pact.

Het was anderzijds geen toeval dat precies Bekaert de spil was van de modernistische vleugel van het patronaat. Hij had immers de hoofdgroep metaalverwerkende nijverheid geleid en sterk de nadruk gelegd op de modernisering van het productieapparaat, dat wel een “fordistisch systeem” kon schragen.

Deze tweedeling van het patronaat toont aan dat de overgang van corporatisme naar overlegeconomie geen rechtlijnig proces geweest is.

Welke factoren zijn nu bepalend voor de ontwikkeling van het corporatisme? Ons onderzoek toont aan dat, meer dan tot nu toe het geval geweest is, de analyse van het corporatisme moet gebeuren tegen de achtergrond van de evolutie van de politieke krachtsverhoudingen. Anderzijds dient het patronaat meer centraal te staan in het onderzoek, en de band gelegd met de economische structuur van de sector. Naast deze elementen zijn natuurlijk ook andere factoren van belang, ik denk aan ideologische tradities, het optreden van de staat en de evolutie van de arbeidsmarkt. De complexe onderlinge wisselwerking van deze factoren tegen de achtergrond van de mutatie van de politieke krachtsverhoudingen bepalen de opeenvolgende transformaties van en kansen voor het corporatisme.